

hoji na planinski vršac. Ponavljal mi je svoja ne povsem nova odkritja o ustvarjalnem procesu, ko iz osebne izkušnje in ljubezni preideš v zadnjo stopnjo transparentnosti in vsesplošnega komuniciranja, ko greš iz samega sebe. »Kljub zakrinkanosti mora literatura dati danes človeštvu nekaj svetlobe«, je razmišljal. Posodil mi je svojo zajetno knjigo z znanstveno diagramsko analizo literarnega ustvarjanja: »Danes v svetu vse bolj zija prepad med znanstveno in umetniško kulturo. Če ne bomo, z namenom, da ta prepad premostimo, mi umetniki sami svojo umetnost znanstveno obdelali, bo to storila s svojih vidikov z nami znanost in nas zdobila.«

Pri vsej gostoti programa nisem mogel pozabiti Župančiča in zdomcev,

rojakov na Švedskem. Po Župančičevem večeru sem se še dolgo zadržal med njimi. Pokazali so mi svoje glasilo »Naš glas«. Pravili so mi o svojem skupnem slovensko-jugoslovansko-švedskem zborniku poezije »Na razpotju — Vid skiljevägen«. Iz zdomske pesmi Toneta Jakšeta sem si prepisal konec: »Vroči prepoteni asfalt Evrope, položen na plasti strnjene krvi, razpet od vzhoda do zahoda, od severa do juga — bodi mi brat!« in začetek podobne pesmi o vrnitvi Jana Zavadlova: »Vračam se k tebi, dežela moja, v razorani laz, v presranjani kraj.«

Koliko stvari iščemo tam, kjer jih ni. Ribič v morskem rokavu pod parlamentom je zlezal iz čolna praznih rok.

Bogdan Pogačnik

LOJZ KRAIGHER, ZBRANO DELO

Književnost

Druga knjiga Kraigherjevega zbranega dela prinaša, tako kot je bilo že v načrtu celotne izdaje avtorjevega opusa pojasnjeno, še zadnjo dramo — Na fronti sestre Žive in mladostno prozo (z nekaj teksti iz nekoliko mlajšega obdobja), napisano do osrednjega romana Kontrolor Škrobar. Dodatek pa razkriva tudi nekaj pisateljevih besedil iz rokopisne zapuščine. Urednik Kraigherjevega zbranega dela je dramskim in proznim tekstom prispeval obsežne, šestdeset strani obsegajoče opombe in razlago, s čimer se do podrobnosti razjasnjujejo okoliščine literarnozgodovinskega pomena.

Osrednji in hkrati uvodni del knjige pripada pisateljevi drami Na fronti sestre Žive. Delo, zasnovano v letih prve svetovne vojne, med leti 1916 in 1918, napisano pa v drugi polovici leta 1927,

je izšlo leta 1929. Še pred izidom je avtor pripravljajl prevod v nemščino, a se ustavil že pri prvem dejanju. Po tridesetih letih pa je dramatik spremenil finale drame, mislil tudi na razširitev in predelavo v petdejanjo, vendar zamisli ni uresničil. Drama je naletela na odmev in zanimanje še pred natisom (pisma dr. Danila Lokarja, Franceta Bevka, Frana Albrehta, Juša Kozaka, Staneta Meliharja, Milana Skrbinška). Kritički sprejemi knjige v Slovencu (Silvester Škerl), Jutru (Božidar Borko), Novem listu (Anton Kacin), Ljubljanskem zvonu (Josip Vidmar), Domu in svetu (France Koblar) in drugih listih so poudarjali Kraigherjevo zvestobo svoji že znani temi o spolnosti in ljubezni, ki pa prepušča končne odločitve in efekte bralcu samemu. Kritike so opazile pomanjkljivo dramaturgijo: »zapletljajev ni, vloge so razdeljene in osebe tečejo druga poleg druge, ne da bi prišlo do enega samega prizora, do ene same dramatične iskre« (S. Škerl), drama z enim samim konfliktom med možem in ženo (J. Vidmar), »ne konflikt te drame ne njene

* Lojz Kraigher, Zbrano delo 2, DZS Ljubljana 1978, glavni urednik Anton Ocvirk, knjigo pripravil in opombe napisal Dušan Moravec, str. 363.

osrednje tri osebe niso kristalizacija, marveč so kvečjemu bolj ali manj verni ter morda niti ne povsem nepristranski posnetki nečesa docela slučajnega. Temu življenju manjka po avtorjevi krivdi neko jedro, ki bi mu dajalo navzlic njegovi individualni opredeljenosti sposobnosti, odražati in izražati prirodo zakona in prirodo ljubezni in prirodo človeka sploh.« (J. Vidmar) Nadalje so kritiki omenjali nezadostno prepričljivost likov, češ da avtor na vprašanja, ki si jih je zastavil, ni znal odgovoriti, ker »tvarine ni obvladal vsestransko, marveč je pristransko pokazal le eno lice, druge pa napravil za lutke« (S. Škerl), in da je snov že obrabljena, da avtor ni pokazal nobene rešitve in ni zavzel nobenega določenega stališča (B. Borko), da vojni okvir temi ne ustreza (J. Vidmar), da je lik ženske v črni obleki preveč okultističen v realistični temi (A. Kacin), da odkriva osrednji del drame — besedni dvoboj med možem in ženo, razumom in čustvom, realnostjo in hrepenenjem, »velik nered v pojmovanju življenja« ter da nas Rojnik in Pavla ne moreta ogreti (...). S podrobnejšo analizo oseb, ki so zvezane z erotično eruptivno Rojnikovo naravo, bi našli, da so vse te osebe shematični stvori iz zunanjih dejstev in slučajev življenja, zunanje afere in njih psihofizične analize, in da so nedramatične (...). (France Koblar).

Z obsežnimi opombami in dokumenti se urednik Dušan Moravec ustavlja pri poizkusih za uprizoritev (nenaklonjenost in neuspeh v Ljubljani) in uprizoritev v Mariboru ter Sarajevu leta 1930. Premiero in hkrati edino slovensko uprizoritev dela v Mariboru je 17. maja 1930 režiral Jože Kovič. Odmev pri kritikih (Večernik, Slovenec, Jutro, Marburger Zeitung) delu ni bil preveč naklonjen. Pisci ocen so opazili več pomanjkljivosti v dramaturgiji, nerešenost problemov, malomeščansko plehko diskutiranje, neprepričljiv konec, bolj pa so bili naklonjeni režiserjevemu

delu in moderni inscenaciji. V Sarajevu pa je slovenski režiser Rade Pregarc pripravil premiero 4. decembra istega leta. Sarajevske kritike so bile delu (premieri in eni reprizi) bolj naklonjene (Večernja pošta, Jugoslovenska pošta, Jugoslovenski list, Pregled).

Med poznejšimi odmevi se urednik knjige ustavlja pri literarnih pregledih (F. Vodnik, VI. Pavšič, VI. Kralj), omenja pa tudi druge dramske načrte (Idejo za tragedijo, Jaro ljubezen, Kompromis. Vse je laž in krinka, Zadnji obračun, Irredenta, Jurije Kodrane, Kurenta — prirejen v scenarij) ter prevajanje D'Annunzijeve drame Francesca da Rimini.

Drugi, obsežnejši del knjige prinaša mladostno prozo, v primerjavi s Cankarjevo, nastalo precej kasneje, manj številno in estetsko ne tako izrazito. Kot ugotavlja Dušan Moravec, Kraigherjeva dunajska doba ni zapustila v njegovem ustvarjanju vidnejših sledov (Tat), ni ga zajel val evropskega simbolizma, marveč je vseskozi ostal zvest realizmu in naturalizmu. Razumljivo tudi, da Kraigher ni bil, tako kot Ivan Cankar, poklicni pisatelj. Od začetkov pisanja v srednješolskem obdobju (vpliv in vabilo profesorja Voduška), ko ga na Kettejev predlog sprejmejo v Zadrugo, na Dunaju pa se včlani v klub Slavija, je kasneje objavljval v Slovenskem narodu in Slovenki (Takile so, SN 1896, Tat — SN 1898, Naša Ivanka — Slovenka — 1898), nato pa že v Ljubljanskem zvonu Ela-LZ 1899, Irma (Telegrafski drog) LZ 1901. Od zadnje objave v LZ pa do sodelovanja v mesečniku Slovan (urednik Oton Župančič) mine 13 let literarnega molka (diploma na medicinski fakulteti, službovanje v ljubljanski bolnišnici, v Bovcu, Sveti Trojici v Slovenskih goricah) — do izdaje Kontrolorja Škrobarja (1914). Tega leta pošlje Slovanu novelo Rimsko procesija, nato najobsežnejšo novelo Peter Drozeg (1916 — že ob preselitvi

v Ljubljano. Tudi med vojno Lojz Kraigher literarno ni ustvarjal. Po vojni se je razdajal poklicu in se nato za krajši čas umaknil v München.

Preostala teksta v zbranem delu — Pogovor s pribežnikom (LZ 1918) in Domovina (LZ 1919) presegata časovni okvir redakcijske zasnove dela. Mladostno prozo je pisatelj leta 1946 izdal v knjigi Novele, ki pa ni doživela opaznejšega odmeva med bralci in pri kritikih. Drugo knjigo Kraigherjevega zbranega dela zaključujeta v dodatku dva prozna osnutka, Prvi koraki in

Malči, oba kot značilen primer pisateljevih ustvarjalnih začetkov.

Druga knjiga, med avtorjevo dramatiko, kot smo jo spoznali že v prvi knjigi, in osrednjim romanom Kontrolor Škrobar, ki bo objavljen z vsemi ustreznimi opombami in literarnozgodovinskimi dokumenti kot tretja knjiga Zbranega dela, predvsem sledi, natančno in izčrpno, pisateljevemu manj izrazitemu in manj znanemu delu, pa naj imamo v mislih dramo Na fronti sestre Žive ali pa mladostno prozo.

Marijan Zlobec

J. Mrkalj-
Kadmus

Aforizmi

Dosti je umetnikov, ki preživljajo svoja dela.

Najlaže molijo tisti, ki imajo zvezane roke.

Ne skačite iz lastne kože zaradi tujega krzna.

Ne naslanjajte se name, jaz sem že na tleh.

Ponekod je kultura na psu. Zato ji mečejo samo kosti.

Življenje je kot televizija. Povsod sami voditelji in napovedovalci.

Beseda lahko meso postane, če dobiš zanjo masten honorar.

Ko sem si jaz polnil glavo, so si drugi žepe.

Tisti, ki povejo vse, kar znajo, so premalo cenjeni.

Pogosto so najbolj srečni tisti, ki uživajo v tuji nesreči.

Človek je otok, ki ga obkroža množica otokov.

Bog ne daj, da bi govorili tisto, kar mislimo.